

Degrowth – koncepcia udržateľného znižovania rastu

Viera Zozuľaková

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, SK

ZOZULAKOVÁ, V.: Concept of Sustainable Degrowth.
Philosophica Critica, vol. 2, 2016, no. 2, ISSN 1339-8970, pp. 33-46.

Social conflicts often result from economic inequality. There are many claims to transition from unsustainable to sustainable society. The paper focuses on degrowth concept, which is one of the most discussed concepts and describes its sources including Castoriadis philosophy of autonomy. It pays attention to the pathway to sustainable future that can be achieved by democratic and redistributive downscaling as it is presented by J. Martinez-Alier, G. Kallis and F. Schneider. The concept of degrowth is a response to capitalist society of perpetual growth. G. Kallis indicates that degrowth is not only a structural concept, but a radical political project of building a society that lives better with less. J. van de Bergh and T. Fotopoulos critically comment the prosperous way down.

Key words: Degrowth – Freedom – Capitalism – Modern society – A-growth

Miera slobody, možnosti slobodnej voľby a rozhodovania determinujú konanie každého človeka, avšak samotné rozdielne vnímanie a chápanie slobody sa môže stať rizikom pre jedinca i pre spoločnosť. Môžeme povedať, že rizikom sa stáva konzumná spoločnosť a neustála snaha o ekonomický rast a blahobyť, ktorý dominuje v politike a ekonomike už od roku 1945. Negatívne následky globalizačných procesov sa prejavujú na všetkých úrovniach života spoločnosti, najmä v ekonomickej a sociálnej oblasti, o čom svedčí aj prehlbujúca sa sociálna nerovnosť. Jednou z reakcií na tento vývoj je *koncepcia udržateľného znižovania*

rastu známa ako *décroissance (degrowth)*¹, ktorá v posledných rokoch dokázala rozprúdiť búrlivú vedeckú diskusiu prinášajúcu množstvo sporných názorov a protichodných reakcií. Prívrženci v nej vidia nielen štrukturálny koncept, ale volajú po radikálnom politickom projekte budovania demokratickej spoločnosti, ktorá žije lepšie s málom. Degrowth označujú za prosperujúcu cestu nadol, za projekt radikálnej transformácie spoločnosti, pričom poukazujú na limity kapitalistickej spoločnosti rastu. Odporcovia ju, naopak, zatracujú, spochybňujú a odmietajú ako kontroverzný prístup, ktorý nemá žiadnu budúcnosť, a namietajú, že v súčasnej spoločnosti je jednoducho absolútne nerealizovateľná. V príspevku skúmame zdroje koncepcie udržateľného znižovania rastu a prinášame najdôležitejšie názory jej prívržencov a odporcov. Zároveň sa pokúsime odpovedať na otázku, do akej miery je koncepcia degrowth realizovateľná a akým spôsobom.

Degrowth vznikol v južnej Európe ako významné heterogénne sociálne hnutie a spája sa s upadajúcim štátom v diele Georgescu-Roegen². Ako opis cesty spoločnosti sa objavuje v diele Bosqueta a Gorza v roku 1972. Mnohé z myšlienok, ktorými disponuje koncepcia znižovania rastu nie sú nové, sú súčasťou filozofických diskusií a rozpráv už celé stáročia, avšak v súčasnej dobe dostávajú nový rozmer. Demaria spolu so Schneiderom, Martinez-Alierom a Sekulovou si všímajú, že od roku 2001 aktivisti začali používať tento termín, a slovo degrowth sa stalo doslova „strelou, ktorá podnietila sporné debaty o diagnóze a prognóze našej spoločnosti. Znižovanie rastu sa stalo interpretačným rámcom pre nové a staré spoločenské hnutia, v ktorých sa zbíha a prelína nespočetné množstvo

¹ Anglický výraz degrowth pochádza z francúzskeho slova *décroissance*, ktoré znamená redukciu. Koncepcia je publikačne známa predovšetkým vo frankofónnom a anglofónnom prostredí.

² Nicholas Georgescu-Roegen (1906 – 1994) bol americký matematik, štatistik a ekonóm rumunského pôvodu, známy predovšetkým dielom *The Entropy Law and the Economic Process* (1971), v ktorom prehlásil, že prírodné zdroje sú nenavrátiteľne ničené, keď sa začnú využívať na ekonomické účely. Je prvým ekonómom, ktorý sa začal teoreticky zaoberať myšlienkou, že prírodné zdroje Zeme budú pri ustavičnom raste populácie a konzumnej spoločnosti v istom čase vyčerpané a celá svetová ekonomika speje v budúcnosti ku kolapsu. K týmto myšlienkam sa ešte odvážnejšie vrátili Jeremy Rifkin and Ted Howard, ktorí v roku 1980 publikovali kontroverznú knihu *Entropy: A New World View*. Doslov ku knihe napísal N. Georgescu-Roegen. Autori v nej analyzujú svetovú ekonomiku a sociálne štruktúry pomocou druhého zákona termodynamiky, ktorý používa termín entropia (entropy) a sociálnej teórie entropie (teória o nevyhnutnosti zániku spoločnosti). Autori poukazujú na to, že ľudstvo zneužíva prírodné zdroje, plytvá nimi a pokiaľ narábanie s prírodnými zdrojmi nebude kontrolované, povedie to k deštrukcii civilizácie. To, čo sa v minulosti dialo v malom, sa podľa nich bude diať vo veľkom.

prúdov kritických myšlienok i politických rozhodnutí a činov. Je to snaha, aby boli diskusie o požadovanej sociálno-environmentálnej budúcnosti znova riešené na politickej úrovni a je to príklad toho, ako sa aktivistami vedená veda stáva konceptom v akademickej literatúre“ (Demaria 2013, 191). Bernard uvádza, že tento termín sa veľmi rýchlo stal sloganom³ proti ekonomickému rastu a ako stanovisko sa vyvinulo až do spoločenského hnutia (Bernard 2003). Latouche, jedna z vedúcich postáv francúzskeho *décroissance* považuje kolokvium „Défaire le développement Refaire le monde“ konané na jar roku 2002 v Paríži pri UNESCO za dátum zrodu *décroissance* hnutia. „Cieľom kolokvia bolo demaskovať deštruktívny potenciál dominantného modelu ekonomického vývoja pre krajiny tretieho sveta“ (Muraca 2013, 150). Na konferencii „Economic degrowth for Ecological Sustainability and Social Equity“⁴, ktorá sa konala v Paríži v roku 2008, sa pojem degrowth dostal do medzinárodného akademického prostredia, do akademických časopisov a publikácií, čím sa stal otvorenou témou pre medzinárodný výskum.

Zdroje degrowth koncepcie

V literatúre sa stretávame s mnohými zdrojmi koncepcie a s rôznymi interpretáciami v závislosti od popisovaných zdrojov. Demaria konštatuje, že termín „degrowth je bohatý vo svojom význame a nezahŕňa len jeden filozofický prúd. Vychádza z niektorých prúdov ekologického a sociálneho myslenia, ktoré poskytli svoju metodológiu a hodnoty, a tak sa vytvoril interpretačný rámec konceptu znižovania rastu“ (Demaria 2013, 196). Podobne aj Martínéz-Alier uvádza, že „udržateľné znižovanie rastu je koncept a sociálne (tzv. grassroot⁵) hnutie so

³ V roku 2001 vo Francúzsku, 2004 v Taliansku a v roku 2006 v Španielsku. Postupne sa po konferenciách v Paríži, Barcelone, Montreale a Benátkach dostáva v priebehu rokov 2008 – 2012 do mnohých iných krajín Európy a celého sveta. Zámer organizovať globálne podujatie pod názvom *Picnic 4 Degrowth*, bol prijatý na druhej konferencii o znižovaní rastu a sociálnej spravodlivosti konanej v marci 2010 v Barcelone. Odvtedy sa toto medzinárodné podujatie koná každé dva roky. Pikniky boli organizované už vo viac ako 70 mestách v rôznych krajinách sveta. Pozri www.degrowth.org.

⁴ Tzv. prvá Degrowth konferencia, piata medzinárodná Degrowth konferencia sa konala v Budapešti v dňoch 30. 8. – 1. 9. 2016.

⁵ Social grass-root movement (Northern) – hnutie, ktoré stojí v opozícii k hlavnému politickému hnutiu, k jeho elite alebo k spoločenskej organizácii. Termín grassroot označuje, že vytvorenie hnutia alebo skupiny, ktorá podporuje toto hnutie, bolo spontánne a pri-

svojimi základmi v oblasti ekologickej ekonomiky, sociálnej ekológie, ekonomickej antropológie, v environmentálnom a sociálnom aktivistickom hnutí“ (Martínez-Alier 2010, 1741). Východiskom koncepcie je stanovisko, ktoré reaguje na limity ekonomického rastu, že „permanentný ekonomický rast nie je udržateľný a že progres ľudstva je možný aj bez ekonomického rastu“ (Schneider 2010, 511). Schneider, Kallis a Martínez-Alier sú presvedčení, že udržateľné znížovanie rastu musí byť jasne „odlíšené od neudržateľného znížovania rastu – teda od ekonomickej recesie alebo ekonomickej depresie (krízy), ktorú sprevádza zhoršenie sociálnych podmienok, napríklad rast nezamestnanosti a chudoba“ (Schneider 2010, 512) a zdôrazňujú, že výskum, znalosti a vedomosti sa presúvajú z pozície „veľa“ do pozície „lepšie“. Technologické inovácie v koncepcii znížovania rastu teda zahŕňajú inovácie v znížení spotreby, počínajúc životným štýlom, politickým vplyvom, cez spoločenské a legislatívne rozhodnutia, technológie a aktivity, ktoré sú prispôbené prijateľným limitom, nie inovácie, ktoré podporujú masovú spotrebu.

Flipo v roku 2007 publikoval článok, v ktorom sa pokúsil identifikovať zdroje koncepcie znížovania rastu. K piatim možným zdrojom, ktoré navrhuje, Demaria pridáva ešte šiesty. V prvom rade ide o *ekológiu*. Druhým zdrojom je *kritika vývoja a oceňovanie anti-utilitarizmu*, ktoré vychádzajú z antropológie. Podstatou je „kritika uniformovania kultúr vzhľadom k veľmi rozšírenému preberaniu určitých technológií, spotrebe a produkcii modelov, s ktorými má skúsenosť globálny Sever (Demaria 2013, 196). Tretím zdrojom je *kritika teórie homo economicus a znovuoobjavenie ľudskej identity*. Teória znížovania rastu „dáva do popredia ekonomické vzťahy založené na zdieľaní a reciprocite, kde sa sociálne vzťahy stávajú ústrednými, pričom dôležitým momentom je tu zmena v štruktúre hodnôt a zmena v prístupe inštitúcii, ako hovoria o hodnotách“ (Demaria 2013, 197). Bayon (2010) uvádza, že znížovanie rastu je cestou ako priniesť nové chápanie, ktoré zahŕňa zmenu kultúry a znovuoobjavenie ľudskej identity (Cecchi, 2013), ktorá je oddelená od ekonomickej prezentácie. Štvrtým zdrojom je *chápanie zmyslu života a blahobytu*, piatym *bioekonomika* a šiestym je *demokracia a spravodlivosť*. J. van den Bergh uvádza interpretácie, s ktorými sa stretol pri analýze koncepcie znížovania rastu: znížovanie HDP, znížovanie spotreby, znížovanie pracovného času, radikálne znížovanie (radikálna zmena ekonomiky, zmeny hodnôt, etiky, preferencií, finančných systémov⁶, trhov, práce, úlohy peňa-

rodzené, čím sa zdôrazňuje rozdiel medzi týmto hnutím a hnutím organizovaným hlavnými mocenskými štruktúrami.

⁶ Valerie Fournier (2008) to nazýva únik z kapitalistickej ekonomiky.

zí, dokonca aj spôsobu získavania zisku a vlastníctva, alebo fyzické znižovanie, teda stratégia ako znižovať environmentálny tlak, znižovanie veľkosti ekonomiky v zmysle znižovania spotreby zdrojov, znečistenia, emisií. Ide o environmentálne udržateľnú a stabilnú ekonomiku (Bergh 2011, 883 – 884).

Práce Ivana Illicha, Jacquesa Ellula a Corneliusa Castoriadis sú považované za najvýznamnejšie myšlienkové piliere degrowth koncepcie. Mnohí autori pri analýze koncepcie znižovania rastu vychádzajú z Castoriadisovej filozofie autonómie, z jeho chápania pojmov autonómia⁷, sociálna imaginácia, politika a autonómna spoločnosť. Vplyv Castoriadis na myslenie Latoucha je pomerne silný. Latouche „volá po dekolonizácii imaginácie rastu a v jeho projekte degrowth je možné sledovať veľmi jasné línie Castoriadisovej sociálnej imaginácie“ (Muraca, 2013, 165; Latouche 2007).

Zastavíme sa pri pomerne ostrej diskusii týkajúcej sa možnosti alebo nemožnosti realizovať projekt udržateľného znižovania rastu v rámci liberálnej parlamentnej demokracie, ktorá s určitými prestávkami prebieha medzi S. Latouchom a T. Fotopoulosom⁸ (Asara 2013, 217), pretože má pomerne silný vplyv a sú publikované ďalšie články ako reakcie na túto diskusiu. Podľa zástancov degrowth celý spor vychádza z nepochopenia pojmov Castoriadisovej filozofie autonómie. Jedinec podľa Castoriadis môže existovať len v spoločnosti a

⁷ Cornelius Castoriadis rozlišuje medzi súkromnou sférou osobného života a verejnou sférou, v ktorej sa rozhodnutia týkajú každého občana a takzvanou verejno-privátnou sférou, ktorá je otvorená všetkým, ale nie je miestom pre politickú moc (Castoriadis 2010, 46). Každá spoločnosť je systémom na interpretáciu sveta. Autonómna spoločnosť je si vedomá toho, že explicitne vytvára samu seba, vlastné predstavy o sebe, a preto jej inštitúcie sú jej vlastné výtvary. Proces emancipácie od heteronómnej spoločnosti do autonómnej spoločnosti zahŕňa aj schopnosť autonómnych jedincov skúmať sociálne zákony, samých seba a ich vlastné normy. Koncept osobnej a kolektívnej autonómie zahŕňa elimináciu dominantných skupín a ich inštitúcií (štát je podľa Castoriadis na prvom mieste) a stáva sa projektom budovania spoločnosti, v ktorej všetci občania majú rovnakú a efektívnu možnosť účasti na legislatívnom procese, vládnutí a rozhodovaní (Castoriadis 1997, 3).

⁸ Takis Fotopoulos v článku *De-growth, the Simpler Way and Inclusive Democracy* obhajuje svoje stanoviská, ktoré prezentoval na konferencii v Barcelone v roku 2010, a ktoré vyvolali značný rozruch. Uvádza: „V mojej analýze je ekonomický rast len hlavným symptómom katastrofického (ekonomického, sociálneho a ekologického) systému alokácie zdrojov a nie jeho príčinou. Príčinou je samotný trhový systém“ (s. 2). Ďalej uvádza, s odvolaním sa na Castoriadis a jeho sociálnu imagináciu, že transformácia na novú spoločnosť nie je iba záležitosťou našej sociálnej imaginácie, ktorá implicitne predpokladá, že rast súčasného typu ekonomiky a spoločnosti je len výsledkom dominancie špecifických významov alebo hodnôt tak, ako to navrhujú stúpenci degrowth (s. 6).

autonómia odkazuje na „kapacitu spoločnosti kolektívne a nepretržite reflektovať (t. j. klásť otázky a meniť) jej normy a inštitúcie“ (Cattaneo 2012, 516). Pod inštitúciami Castoriadis chápal „celý súbor nástrojov, jazyk, schopnosti a zručnosti, normy a hodnoty“ (Castoriadis 2010, 46). Proces „sebainštituovania spoločnosti je vytváraním ľudského sveta z vecí, reality, jazyka, noriem, hodnôt, spôsobu života a smrti, to, pre čo žijeme a to, pre čo zomierame, no v prvom rade ide o stvorenie ľudského individua, na ktorom sa inštitúcia spoločnosti neoddeliteľne podieľa“ (Castoriadis 1997, 269). Castoriadis obhajuje revolučný projekt priamej demokracie oproti „reprezentatívnej demokracii, ktorá je vystavená tlaku technokratickej moci liberálnej oligarchie“ (Kavoulakos 1994, 94). Zdôrazňuje, že v moderných spoločnostiach, ekonomikách západných krajín sa všetko deje v mene rastu a významné množstvo dôležitých rozhodnutí a inštitúcií nereflektuje kolektívne rozhodovanie, ale sú výsostným kráľovstvom expertov, ktorí rozhodujú a myslia si, že majú jediný zaručený recept na fungujúcu ekonomiku (Castoriadis 1985).⁹ Kľúčovým pojmom sa stáva *ekológia ako politická kategória*. Ľudia podľa Castoriadisa disponujú naivným, ale správnym vedomím o svojej závislosti na životnom prostredí. Odmieťa akúkoľvek mystifikáciu prírody a vyzdvihuje vzťah medzi človekom a prírodou. Človek tvorí neoddeliteľnú súčasť prírody, bez nej nemôže existovať a ide o vzájomné ovplyvňovanie medzi prírodou a človekom. V tom zmysle autonómia znamená limitovanie samého seba, uvedomenie si limitov tak prírody ako aj človeka. Muraca (2013) zdôrazňuje, že ekologický zápas nie je ani tak zápasom v mene prírody a jej záchranu, ale predovšetkým v mene záchranu človeka, ktorý je schopný autonómie a slobody. Boj za politickú ekológiu je bojom za slobodu. Predmetom politiky pre Castoriadisa nie je šťastie, ale sloboda.¹⁰

Aj napriek rozmanitosti myšlienkových zdrojov, dôležitým zjednocujúcim prvkom je, že zástancovia udržateľného znížovania rastu si plne uvedomujú „možné riziká, nebezpečenstvá veľkých abstraktných ideí. Degrowth je multidimenzionálny koncept, nie jedna ucelená teória alebo nový typ „náboženstva“ a poukazujú na skutočnosť, že znížovanie rastu sa týka predovšetkým vyspelých štátov. Diverzita interpretácií a návrhov na praktickú implementáciu otvára možnosti na verejnú diskusiu, ktorá prostredníctvom demokratických nástrojov zmení neudržateľnú cestu, na ktorej sa nachádzame“ (Schneider 2010, 513).

⁹ Pozri aj (Cattaneo 2012, 516).

¹⁰ „The object of politics is not happiness; the object of politics is freedom“ (Castoriadis 2010, 74).

Degrowth ako radikálna zmena

Viacerí autori otvorene hovoria o nevyhnutnosti radikálnych zmien v spoločnosti a degrowth sa stáva nástrojom na jej uskutočnenie, avšak je potrebné podotknúť, že ide o slobodné, dobrovoľné rozhodnutie spoločnosti žiť skromnejšie. Mnohí sa, podobne ako Schneider, prikláňajú k názoru, že znižovanie rastu sa môže týkať predovšetkým bohatých a rozvinutých priemyselných krajín, avšak Daniela del Bene oponuje a tvrdí, že diskusia o udržateľnom znižovaní rastu je relevantná nielen na globálnom Severe, ale aj na globálnom Juhu. Podľa nej prílišný rast na globálnom Juhu neznamená automaticky zlepšovanie životných podmienok všetkých ľudí.¹¹ Pripať medzi chudobnými a bohatými sa stále zväčšuje.

Demaria je presvedčený, že koncept znižovania rastu „bol vytvorený začiatkom 21. storočia ako projekt dobrovoľného spoločenského zmenšovania produkcie a spotreby, zameraného na sociálnu a ekologickú udržateľnosť a na rozdiel od konceptu udržateľného rozvoja neašpiruje, aby bol prijatý ako spoločný cieľ OSN, OECD a Európskej komisie“ (Demaria 2013, 192). Kallis a Asara však hovoria o potrebe riešiť túto tému na politickej úrovni, pretože inak nie sú šance na skutočné zmeny. Tento koncept „volá po radikálne novom prístupe v redistribúcii politickej a ekonomickej moci, ktorá by umožnila, aby znižovanie rastu bolo naplnené“ (Kallis 2009, 23; Asara et al. 2015). V reakcii na oponentov a kritikov degrowth zdôrazňuje, že znižovanie rastu neznamená okamžité znižovanie vývoja, neznamená stagnáciu a znižovanie kvality života, ale zmenu fungovania celej spoločnosti, ktorá nie je ľahká, a vyžaduje zásadné rozhodnutia v politickej oblasti (napr. legislatívne zmeny). Hicel (2016) zdôrazňuje, že znižovanie rastu nie je len morálnou otázkou, ale aj vedeckou otázkou, pretože ustavičný rast, ktorý sa v posledných rokoch „prezliekol“ do moderných šiat zeleného rastu, je jednoducho nemožný, ak chce ľudstvo prežiť. Avšak odporcovia degrowth koncepcie, medzi nimi aj T. Fotopoulos, súhlasia na jednej strane s potrebou znižovania produkcie a spotreby, no zároveň namietajú, že znižovanie rastu nie je možné realizovať v kapitalistickej spoločnosti zameranej na ustavičný rast. Realizáciu tohto konceptu nedovolia politici, ekonómovia a ani ľudia, ktorí túžia žiť v blahobyte a nechcú sa uskrňovať, pokiaľ k tomu nie sú donútení nejakými vonkajšími okolnosťami. Fotopoulos zastáva názor, že „degrowth je nedosiahnuteľný v systéme trhovej ekonomiky. Ekonomika a ani spoločnosť založená na znižujúcom raste nie je dosiahnuteľná, lebo znižovanie rastu zbavuje ekonomiku

¹¹ Pozri závery a komentáre z 5. medzinárodnej Degrowth konferencie v Budapešti, 30. 8. – 3. 9. 2016. Ďalej pozri (Meynen 2016).

dynamiky na strane produkcie a je neobhájiteľný v očiach ľudí, ktorí sa pretransformovali na konzumentov“ (Fotopoulos 2010, 2).

Mnohí kriticky poukazujú na zaujímavú skutočnosť, že hoci sa degrowth odkláňa od kapitalistickej ekonomiky, v podstate z nej vychádza. Tento jav je označovaný pojmom *degrowth paradox*. Avšak W. J. Boonstra a S. Joose vo svojom článku *The Social Dynamics of Degrowth* vyvracajú degrowth paradox. Podľa nich tvrdenie, že rast je absolútne nevyhnutnou podmienkou, „sine qua non“ pre kapitalizmus, je čiernobielym tvrdením. Tí, ktorí vychádzajú z tohto chápania, stavajú proti sebe do ostrého kontrastu kapitalizmus a koncept udržateľného znižovania rastu. Udržateľné znižovanie rastu sa tak vo svete kapitalizmu stáva logicky nemožné. Boonstra a Joose však tvrdia, že degrowth paradox má svoj pôvod v chápaní kapitalizmu a statickej ekonomiky (steady-state economy) ako alternatívnych systémov. Pomyselný paradox je možné vyriešiť a diskusie o zlyhaní alebo nemožnosti udržateľného znižovania rastu len poukazujú na to, ako tieto dva zdanlivo protichodné systémy môžu existovať spolu v akejsi hybridnej forme a vzájomne sa ovplyvňujú (Boonstra 2013, 171).

Iní odporcovia degrowth koncepcie celú koncepciu redukujú na rozhovory, ako a čím nahradiť HDP ako indikátor. Kallis však namieta, že „degrowth nie je len o znižovaní HDP, pretože spôsob merania HDP môžeme kedykoľvek zmeniť a pridať do jeho výpočtu iné merané položky a dedukovať negatívne vonkajšie dopady deštrukcie biodiverzity, klimatické zmeny, stratu ľudských kultúr“ (Kallis 2009, 23). Ten istý názor, že myšlienka znižovania rastu znamená omnoho viac, než len redukciu na kritiku HDP ako meradla blahobytu, zastáva aj B. Muraca (2010). Cieľom je predovšetkým redukcia toku materiálu, jeho spotreby aj za cenu, že to v konečnom dôsledku povedie k znižovaniu HDP, ako je merané dnes, pretože postupne dôjde k znižovaniu intenzívnej produkcie a konzumnej aktivity (Kallis 2015). Nováček pri charakteristike indikátorov udržateľného rozvoja uvádza, že HDP „je ukazovateľom výkonnostnej ekonomiky štátu. Pokiaľ je HDP brané ako hlavný indikátor prosperity, pokroku a kvality života, ide o zavádzajúci ukazovateľ. HDP totiž nepostihuje služby, ktoré ľudia robia mimo oficiálny trh (napr. práca v domácnosti) a tiež nesleduje ilegálnu produkciu (napr. nepriznané zisky, šedá ekonomika, ale tiež prostitúcia a organizovaný zločin). Čo je však ešte závažnejšie, HDP nepostihuje škody na životnom prostredí či dlhodobé škody v dôsledku čerpania neobnoviteľných zdrojov“ (Nováček 2010, 259).

Viacerí autori sa pokúšajú vysvetliť, do akej miery je degrowth realizovateľný a akým spôsobom. Van Griethuysen (2012) hovorí, že rast je imperatívom pre moderné trhové ekonomiky a pýta sa, či je degrowth vôbec možný bez radikál-

nych inštitucionálnych zmien. Rovnako aj Foster (2011) sa pýta, či je vôbec možné dosiahnuť znižovanie rastu v kapitalistickej spoločnosti a ak nie, čo to vypovedá o prechode k novej spoločnosti. Dochádza k záveru, že je potrebné hovoriť nielen o abstraktnom znižovaní rastu, ale o úplne konkrétnej stratégii, ktorej nedominuje slepý produktivizmus, teda o *deakumulácii*, o spôsobe zmeny systému založenom na akumulovaní kapitálu bez konca. Udržateľné znižovanie rastu je charakterizované ako „spravodlivé znižovanie produkcie a spotreby, ktoré zvyšuje blahobyť ľuďstva a zlepšuje ekologické podmienky na lokálnej a globálnej úrovni v krátkodobej i dlhodobej perspektíve. Je potrebné si uvedomiť, že termín udržateľný neznamená nekonečný. To by bolo absurdné. Ide skôr o transformačný proces, ktorý je environmentálne a spoločensky užitočný. Udržateľné znižovanie rastu neznamená znižovanie rastu na všetkých úrovniach života spoločnosti a vo všetkých štátoch sveta rovnako. Spoločnosť potrebuje dosahovať určitú kvalitu, je potrebné podporovať ekonomické aktivity, pretože jednotlivé regióny potrebujú rásť“ (Schneider 2010, 511-512). Čo znamená degrowth v reálnej praxi vysvetľuje napríklad J. Hickel (2016) alebo C. Burkhardt (2016).

Koncepcia degrowth teda predpokladá radikálnu zmenu, je o vytvorení alternatívnej, menšej ekonomiky vhodnej pre fyzické potreby ľudí a ekosystému. Je to príležitosť na postup vpred v sociálno-ekonomickej zmene. „Výzvou je, ako sociálne spravodlivým spôsobom zvládnuť prechod k menšej ekonomike, kde tí, ktorí niesli najväčšie bremeno, sú tí, ktorí už ‚majú‘ a najviac profitujú z predošlého modelu neudržateľnej akumulácie“ (Kallis 2009, 23). Kallis otvorene kritizuje zneužívanie konceptu udržateľného rozvoja (sustainable development) a uvádza, že pôvodný koncept, ktorý mal viesť k pochopeniu limitov našej planéty, budovaniu udržateľnej spoločnosti založenej na šetrení prírodných zdrojov a využívaní obnoviteľných zdrojov, sa zmenila na sluhu ideológie rastu. Podstatným argumentačným prvkom v prospech degrowth konceptu je tvrdenie, že „udržateľný rast a jeho novšia podoba tzv. zeleného rastu odstraňuje jedinečný antagonizmus medzi alternatívnymi víziami do budúcnosti. Environmentálne problémy sú označované za technické, sľubujú sa víťazné riešenia a nemožný cieľ ustavičného ekonomického rastu bez ničenia životného prostredia. Ekologizácia spoločnosti a argumenty zástancov teórie znižovania rastu nie sú o implementácii alternatívy, lepšieho a zelenšieho vývoja. Je to prechod k prosperujúcemu a spravodlivému svetu bez snahy o sústavný rast. Znižovanie rastu zahŕňa uvažovanie o inej organizácii spoločnosti, ktorá je označovaná termínmi ako napríklad limity, starostlivosť a závislosť... na to, aby bol prechod k znižovaniu rastu úspešný, musí

byť globálny. Globálna závislosť s prevládajúcim neoliberálnym režimom zne-
možňuje akejkolvek krajine, aby sama prešla k znižovaniu rastu“ (Kallis 2015, 1 –
5).

Alternatívna a-growth koncepcia J. van den Bergha

Do diskusie ako a čím nahradiť HDP ako indikátor vstupuje ďalší z umiernených
kritikov degrowth J. van den Bergh, ktorý prichádza s vlastnou analýzou a hodno-
tením interpretácie koncepcie a jej stratégie z pohľadu environmentálnej efek-
tívnosti a sociálnej uskutočniteľnosti. Bergh hľadá cestu, ako sa vymaniť zo stavu,
ktorý Fournier (2008) označuje za neoliberálnu ideológiu alebo tyranu rastu
prostredníctvom stratégie, ktorú nazýva *a-growth*. Znižovanie rastu je podľa neho
samo o sebe rizikom a vytvára ďalšie riziká. Podľa neho altruizmus, spolupráca,
ktorá je očakávaná pri dobrovoľnom znižovaní spotreby, je nereálna, pretože
naráža na silné ľudské inštinkty chamtivosti, sebeckta, agresivity a súťaživosti
(Schneider 2010, 513). Odhliadnuc od problému s meraním HDP, Bergh hovorí,
že za súčasného stavu, kedy je v centre pozornosti len a len zachovanie ekono-
mického rastu krajín, „paradigma rastu vytvára enormnú bariéru zavedenia
potrebných environmentálnych politík, teda bráni prechodu od neudržateľnej
k udržateľnej spoločnosti“ (Bergh 2012, 910).

Pri vysvetľovaní svojej stratégie hovorí, že je potrebné nájsť iné indikátory ako
HDP, ktoré by dokázali efektívne zachytiť skutočný stav spoločnosti. „A-growth“
znamená chápať a prijať obdobia, kedy spoločnosť ekonomicky nerastie ako
legitímny a dokonca aj potrebný stav. Neznamená to podporu žiadneho rastu
a negatívneho rastu. V niektorých obdobiach je doslova žiaduce, hoci aj bez toho,
aby sme si to všimli, vzdať sa rastu HDP v prospech lepšieho životného prost-
redia, väčšej zamestnanosti, viac voľného času, lepších služieb pre verejnosť
a celkového progresu spoločnosti. V iných obdobiach sú požadované ekonomické
zmeny v súlade s rastom, avšak nie je to absolútnou prioritou. Najdôležitejšie je
to, že a-growth stanovisko zahŕňa sociálno-politickú prijateľnosť takých kľú-
čových politík, ktoré kladú dôraz aj na blahobyť. Na prijatie konceptu udržateľ-
ného znižovania rastu bude veľmi ťažké získať politickú podporu. (Bergh 2012,
912)

Ak porovnáme obidve koncepcie, zistíme, že koncepcia *a-growth* považuje
súčasnú meranie a používanie ukazovateľa HDP za limitujúci činiteľ namiesto
toho, aby boli používané iné indikátory, ktoré lepšie zodpovedajú spoločenským

cieľom. Naproti tomu, koncepcia *degrowth* hovorí o možnostiach rastu spoločnosti aj mimo modelu ekonomického rastu, ktorý je v súčasnosti používaný dlhodobý – modelu ustavičného rastu, ktorý prijíma znižovanie spotreby (reakciou na krízu je šetrenie, aby sa naštartovala ekonomika) len ako nástroj na opätovné zvýšenie rastu a ziskov. Zdá sa, že hlavne problematika HDP je hnacou silou sporov, dezinterpretácií a odmietania koncepcie udržateľného znižovania rastu.

Záver

Sociálne konflikty prebiehajúce v súčasnej spoločnosti vyplývajú na jednej strane z ekonomickej nerovnosti, ale na druhej strane sú poznačené pluralizmom spoločnosti, ktorá človeku ponúka mnohé možnosti, no zároveň ho obmedzuje. Problematika sociálnej transformácie spoločnosti a otázka konca fetišu ekonomiky rastu rezonuje aj v úvahách L. Hohoša (Hohoš 2016). Vystáva otázka, či koncept znižovania rastu je správnou odpoveďou na súčasný stav spoločnosti, na ekonomickú krízu, či skutočne prináša možnú cestu k väčšej sociálnej rovnosti. Kallis, Martínéz-Alier, Norgaard a iní dávajú jasnú odpoveď a konštatujú, že koncept „*décroissance soutenable* alebo koncept sociálne udržateľného ekonomického znižovania rastu sa stáva nevyhnutnou cestou pre súčasnú spoločnosť“ (Kallis 2009, 23). Vášnivá diskusia zástancov a oponentov *degrowth* neutícha a dostáva nové rozmery. Kallis, Martínéz-Alier a Norgaard argumentujú tým, že „kríza je výsledkom neudržateľného rastu. Nezodpovedné požičiavanie a živienie falošných očakávaní na trhu s nehnuteľnosťami nebola náhoda, ale systematické chyby systému bojujúceho za udržanie tempa rastúcich cien, ktoré nemohli byť udržané ich biofyzickou základňou, teda reálnou ekonomikou. Navyše, kríza naznačila úpadok ‚ekonomizmu‘, hlavnej doktríny neoklasickej ekonomiky, ktorá odmieta akceptovať akúkoľvek materiálnu realitu mimo viery investorov a konzumentov. Kolaps fiktívnej ekonomiky má reálne dôsledky“ (Schneider 2010, 515). Fournier (2008) poukazuje na to, že koncepcia *degrowth* znamená sociálny výber. Je to v podstate voľba decentralizácie a prehlbovania demokratických rozhodnutí a aktivít inštitúcií, vrátenie ekonomiky na politickú úroveň. Otázky a rozhodnutia ohľadom znižovania spotreby by mali byť ekonomicke a zároveň politické. Súhlasíme s názorom, že nie je možné hovoriť o udržateľnej spoločnosti bez znižovania spotreby a produkcie. To znamená, že nie je možné redukovať produkciu, ak neklesne spotreba. To isté platí aj opačne. Hickel (2016) konštatuje, že ekonomika prerástla našu planétu, či to európske alebo svetové elity pri-

púšťajú alebo nie. Globálna spotreba a produkcia presahuje kapacitu prírodných zdrojov o takmer 60 %. Hrozia ďalšie ekonomické krízy, ďalšia eskalácia napätia a čoraz častejšie vojnové konflikty, a to aj z dôvodu nedostatku pitnej vody a potravín. Je len otázkou času, kedy sa globálny systém ustavičného rastu zrúti. Sme presvedčení, že nastal čas na to, aby sa myšlienka sociálne udržateľného znižovania rastu, ktorá sa zrodila ako návrh na radikálnu zmenu, stala celosvetovým spoločným cieľom.

Literatúra

- ASARA, V. – OTERO, I. – DEMARIA, F. – CORBERA, E. (2015): Socially sustainable degrowth as a social-ecological transformation: repoliticizing sustainability. In: *Sustainability Science* 10 (3), 375–384.
- ASARA, V. – PROFUMI, E. – KALLIS, G. (2013): Degrowth, Democracy and Autonomy. In: *Environmental Values*, Vol. 22, No. 2, The White Horse Press, 217–239.
- BAYON, D. – FLIPO, F. – SCHNEIDER, F. (2010): La décroissance, 10 questions pour comprendre et en débattre. Paris: La Découverte.
- BERGH, J. – KALLIS, G. (2012): Growth, A-Growth or Dergrowth to Stay within Planetary Boundaries? In: *Journal of Economic Issues*, Vol. XLVI, No. 4, December 2012, 909–919.
- BERNARD, M. – CHEYNET, V. – CLÉMENTIN, B. (eds.) (2003): Objectif décroissance. Lyon: Parangon/Vs.
- BOONSTRA, W. J. – JOOSE, S. (2013): The Social Dynamics of Degrowth. In: *Environmental Values*, Vol. 22, No. 2, The White Horse Press, 171–189.
- BURKHART, C. (2016): How to Integrate Degrowth into All Aspects of Life: Some Thoughts on the Budapest Conference. Web. 23.09.2016. <<http://www.degrowth.de/en/2016/09/how-to-integrate-degrowth-into-all-aspects-of-life-some-thoughts-on-the-budapest-conference>>
- CASTORIADIS, C. – MURPHY, J. (1985): *Reflections on „Rationality“ and „Development“*. London: Sage.
- CASTORIADIS, C. (1997): The Greek Polis and the Creation of Democracy. In: Curtis, D. A. (ed.): *The Castoriadis Reader*. Oxford: Blackwell Publishers, pp. 267–289.
- CASTORIADIS, C. (2010): *A society adrift: interviews and debates. 1974 – 1997*. New York: Fordham University Press.
- CATTANEO, C. – D’ALISA, D. – KALLIS, G. – ZOGRAFOS, Ch. (2012): Degrowth futures and democracy. In: *Futures* 44 (6), 515–523.

- CECCHI C. (2013): Sostenibilità e decrescita: dall'omo oeconomicus all'omo ecologicus (Sustainability and De-Growth: From the Homo Economicus to the Homo Ecologicus). In: BASILE, E. – LUNGHINI, G. – VOLPI, F.: *Pensare il capitalismo. Nuove prospettive per l'economia politica*, 168–184.
- CURTIS, D. A. (1991): *Philosophy, Politics, Autonomy*. Cornelius Castoriadis. Oxford University Press.
- Článok bol prvýkrát publikovaný v *The Conversation*, Time for degrowth: to save the planet, we must shrink the economy. Web. 23. augusta 2016. <<https://theconversation.com/time-for-degrowth-to-save-the-planet-we-must-shrink-the-economy-64195>>
- DEMARIA, F. – SCHNEIDER, F. – SEKULOVA, F. – MARTINEZ-ALIER, J. (2013): What is Dergrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement. In: *Environmental Values*, Vol. 22, No. 2, The White Horse Press, 191–215.
- FLIPO, F. (2007): Voyage dans la galaxie décroissante. In: *Mouvements* 50 (2), 143–151.
- FOSTER, J. B. (2011): Capitalism and Degrowth: An Impossibility Theorem. In: *Ecological Civilization* 62(8), *Monthly Review*. 26–33.
- FOTOPOULOS, T. (2010): De-growth, the Simpler way and Inclusive Democracy. In: *International Journal of Inclusive Democracy* 6 (4), 1–13.
- FOURNIER, V. (2008): Escaping from the economy: the politics of degrowth. In: *International Journal of Sociology and Social Policy* 11/12 (28), 528–545.
- HICKEL, J. (2016): To deliver sustainable development, first give up on 'growth'. In: *The Ecologist*. Online. 1.9.2016. <http://www.theecologist.org/blogs_and_comments/commentators/2988051/to_deliver_sustainable_development_first_give_up_on_growth.html>
- HOHOŠ, L. (2016): A Tentative Scenario of “Sustainable Degrowth Society”. In: *Philosophica Critica*, vol. 2, no. 1, 59 – 64.
- CHEYNET, B. M. – CLÉMENTIN, B. (2003): *Objectif décroissance*. Lyon: Parangon.
- KALLIS, G. – MARTINÉZ-ALIER, J. – NORGAARD, R. (2009): Paper assets, real debts. An ecological-ecomic exploration of the global economic crisis. In: *Critical Perspectives on International Business*, Vol. 5, No. 1/2, Emerald Group Publishing Limited, pp. 14–25.
- KALLIS, G. (2015): The Degrowth Alternative. In: *Great Transitions Initiative Viewpoint*. February 2015. Online. 28.4.2016. <http://www.greattransition.org/images/GTI_publications/Kallis-The-Degrowth-Alternative.pdf>
- KAVOULAKOS, K. (1994): The Relationship of Realism and Utopianism in the Theories on Democracy of Habermas and Castoriadis. In: *Society and Nature*. Vol 6, No. 3, (August 1994) 69–97.
- LATOUCHE, S. (2007): *La Scommessa della Decrescita*. Milano: Feltrinelli.

- MARTÍNEZ-ALIER, J. – PASCUAL, U. – VIVIEN, F. D. – ZACCAI, E. (2010): Sustainable de-growth: mapping the context, criticism and future prospect of an emergent paradigm. In: *Ecological Economics* 69, 1741–1747.
- MEYNEN, N. (2016): Why the degrowth debate is gaining momentum. In: *The Ecologist*. Online. 2. September 2016. <http://www.theecologist.org/News/news_analysis/2988083/why_the_degrowth_debate_is_gaining_momentum.html>
- MURACA, B. (2013): Decroissance. A Project for a Radical Transformation of Society. In: *Environmental Values*. Vol. 22, No. 2, The White Horse Press, 147–169.
- NOVÁČEK, P. (2010): *Udržitelný rozvoj*. Olomouc: UP Olomouc.
- SCHNEIDER, F. – KALLIS, G. – MARTINEZ-ALIER, J. (2010): Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. In: *Journal of Cleaner Production* 18, 511–518.
- VAN GRIETHUYSEN, P. (2012): Bona diagnosis, bona curatio: how property economics clarifies the degrowth debate. In: *Ecological Economics*, 84, 262–269.

Viera Zozuláková, PhD.

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra sociológie
B. Slančíkovej 1
94901 Nitra
vzozulakova@ukf.sk